

АНОТАЦІЯ

Король В.О. Інституційний дизайн бізнесу в цифровому господарстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка (Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки). – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2026.

Складність і багатоаспектність інституційних змін сучасного бізнес середовища внаслідок постійних трансформацій цифрових технологій обумовило появу багатьох теоретичних і прикладних робіт в даній царині. Разом з тим, спостерігається недостатність фундаментального дослідження інституційного дизайну бізнесу та необхідності його удосконалення, що гальмує його вклад у відновлення національної економіки.

У дисертації на основі інтеграції еволюційного, функціонального інституційного та поведінкового підходів досліджено інституційний дизайн бізнесу в умовах цифрового господарства з метою обґрунтування напрямів удосконалення його регулювання як імперативу відновлення національної економіки.

Були сформульовані та вирішені наступні завдання: виявлено природу, структуру, чинники та стадії еволюції цифрового господарства; визначено патерни бізнес ландшафту цифрового господарства й проаналізовано зрушення його структури та передумови перетворень в сучасних умовах; розкрито зміст та теоретичні концепції інституційного дизайну бізнесу; узагальнено світовий досвід регулювання структури бізнес середовища та виокремлено його закономірності; виявлено ризики інституційного дизайну бізнесу, їх причини та інструменти оптимізації; сформовано напрями удосконалення інституційного дизайну бізнесу в Україні в умовах сучасних викликів.

Швидкі зміни, які відбуваються в епоху цифрових трансформацій, проникають у всі сфери життєдіяльності, що обумовило трактовку цифрового господарства шляхом виокремлення його фундаментальної структури (технологічно-господарської, економічно-господарської, регуляторно-

господарської, поведінково-господарської складових) і актуальної його структури, в якій провідну роль відіграє технологічно-господарська складова, що визначає зміст, напрями та фрейми розвитку інших складових системи, та обумовлює зміну конфігурації траєкторії інституційного розвитку, зміну в базових інститутах бізнес середовища, появи інституційного вакууму як перманентної ознаки інституційних змін внаслідок високої динаміки цифрових трансформацій; виникнення інституційних проблем, пов'язаних з конвергенцією цифрових технологій; загострення протиріч між тенденцією до глобальної уніфікації інститутів в цифровому господарстві та національною специфікою господарської культури. Періодизація розвитку цифрового господарства удосконалена шляхом виокремлення стадій на основі прогресу технологічно-господарської складової: стадії запровадження окремих технологічних інновацій, стадія комбінації цифрових технологій та їх масового впровадження, стадії комплексної трансформації всіх сфер господарства на основі конвергенції цифрових технологій, стадії глибокої сингулярності на основі надшвидкого розвитку штучного інтелекту і його синергії з ключовими цифровими технологіями.

Поєднання результативного (сукупність формальних правил, створених в процесі інституційних змін) і діяльнісного (процес перманентних змін формальних і неформальних правил, що регулюють відносини між суб'єктами) підходів дозволило визначити зміст інституційного дизайну бізнесу як процес унормування системи відносин комерційних господарських і комплементарних до них суб'єктів різних рівнів функціонування, де запровадження формальних правил (відповідно до сучасної логіки їх втілення) має відбуватися з урахуванням неформальних норм та попереднього інституціонального розвитку.

Було визначено особливості інституційного дизайну бізнесу в цифровому господарстві: зростання швидкості трансформації інститутів та інституцій, що вимагає постійного моніторингу даних процесів з метою пошуку засобів для оптимізації трансформаційних і трансакційних витрат, їх перерозподілу між зацікавленими сторонами; зрушення змісту неформальних інститутів в сферу раціональних цінностей та цінностей самовираження під впливом домінуючих в

даному історичному періоді архетипів покоління, особливостей «цифрової» господарської культури; збільшення значення врахування неформальних інститутів для підвищення ефективності інституційного дизайну; зростання інституційної складності (інституційні дисонанси, інституційні розриви, інституційний вакуум) внаслідок пришвидшення динаміки технологічно-господарської складової і об'єктивно неможливої миттєвої адаптації формальних правил та норм до них; визнання допустимості багатоваріантності інституційних конструкцій; необхідність поєднання інституційної спроможності бізнесу та держави як основи конгруентності висхідного і низхідного руху інституційних змін; зростання ролі інститутів мезорівня як основи для поєднання низхідних і висхідних процесів інституціоналізації, подолання проблем невизначеності в умовах інформаційної відкритості і динамічних змін цифрового господарства; зростання ролі інститутів мегарівня як основи для розробки національних моделей регулювання бізнесу в цифровому господарстві.

Розвиток цифрового господарства проявляється в перетвореннях його складових, що обумовлює трансформацію середовища функціонування бізнесу. Виявлено, що зміни технологічно-господарської складової відображуються в появі нових галузей і сфер (сегментів); економіко-господарської складової – в нових моделях організації бізнесу; поведінково-господарської складової – в підвищенні вимог до сталого розвитку і становленні циркулярної економіки.

Встановлено, що основою сучасних напрямів перетворення інституціоналізації бізнес ландшафту є прискорений, стрибкоподібний і різношвидкісний рух цифрових бізнес сфер, які породжують поєднання технологій ЗС (комбінацію, конвергенцію, компаундування), й обумовлюють можливості і загрози інституційних трансформацій бізнесу. Виявлено, що основні проблеми інституційних трансформацій бізнесу в сучасних умовах пов'язані з: використанням штучного інтелекту; зростанням технологічності, яке завдає все більшої шкоди навколишньому середовищу; недостатньою цифровізацію суспільного сектору протягом попередніх етапів розвитку цифрового господарства внаслідок потенційно нижчих доходів тощо. Проведено порівняння змін бізнес ландшафту в регіональному аспекті на основі

виокремлення пріоритетних цифрових технологій, як основи для інституційних перетворень конкретного світового регіону.

Набуло подальшого розвитку трактування передумов перетворень сучасного бізнес ландшафту як необхідність врахування багатоваріантності його майбутніх станів, за критеріями часу вибору і впровадження інноваційних цифрових технологій в контексті співставлення глобального та національного розвитку цифрового господарства.

Виявлено, що динаміка та непередбачуваність змін технологічно-господарської складової цифрового господарства створює складний системний ризик цифрової трансформації бізнесу, оптимізація якого потребує здійснення редукції та ідентифікації простих ризиків, які з'являються на різних етапах інституційних змін, та виявлення причин їх появи на основі застосування ортогонального підходу. Встановлено, що на початковому етапі інституційних змін ключовим завданням є вибір перспективних для національної економіки цифрових технологій, використання яких може забезпечити конкурентні переваги, що формує ризики їх неправильного вибору та запізнення їх вибору і впровадження. На наступному етапі – в процесі вибору об'єктів втілення цифрових технологій на галузевому, регіональному рівні – з'являється ризик виникнення протиріччя глобального і національного інтересів, причинами якого є нерівномірність технологічного розвитку країн і локальна нерівність між регіонами, власні геополітичні інтереси провідних держав, можливість комерційного тиску з боку глобальних платформ, відмінності у національних і глобальних пріоритетах та ін. Це обумовило активізацію процесів глокалізації (приспосовування глобальних сервісів до місцевих законів, культурна адаптація контенту та алгоритмів, розвиток місцевих платформ усередині глобальних ринків, формування національних версій цифрових екосистем та ін.) та суверенізації (створення національних технологічних екосистем, незалежні технологічні стандарти, контроль над критичною цифровою інфраструктурою, регулювання AI відповідно до національних пріоритетів (Sovereign AI) та ін.). В процесі втілення цифрових технологій в розвиток бізнесу виникає ризик їх неконгруентності логіці відповідної цифрової технології, вимогам сталого

бізнесу, поведінковим установкам, національним історичним, культурним та економічним особливостям. Це обумовлює необхідність розвитку національних екосистем та кластерів, підвищенні інноваційності малого бізнесу (стартапи та венчурні компанії), інтеграції критеріїв сталого розвитку в бізнес-стратегії через циркулярну бізнес модель.

На основі аналізу світового досвіду регулювання структури сучасного бізнес-середовища класифіковано моделі регулювання інституційного дизайну бізнесу за властивостями цифрового продукту і рівнем централізації, що сприяло ідентифікації та порівнянню національних моделей економічної політики регулювання (на основі вбудованості й автономії) та моделей підвищення ефективності приватно-державного партнерства на основі динамічних змін моделей суверенізації (централізована, координуюча, ліберальна) в напрямі її посилення. Удосконалено періодизацію етапів розвитку регулювання інституціоналізації цифрового господарства: етап зародження формальних інститутів цифрового господарства; етап створення нових стандартів і нормативно-правових актів регулювання окремих сфер цифрового господарства; етап формування комплексної системи регулювання цифрового господарства

В роботі вперше виокремлені моделі ризикопороджуючих ситуацій вибудовування інституційного дизайну бізнесу за критеріями: стану глобального середовища як простору розвитку бізнесу в цифровому господарстві та ступеня унормування цифрових технологій на національному рівні. Виявлено наступні ризики: ризик неповноти охоплення складових цифрових технологій і узгодження між ними в процесі перетворення інститутів; ризики запізнення удосконалення інститутів відповідно до застосування нових цифрових технологій; ризик імплементації удосконалень інститутів бізнесу в економічну політику; ризик невідповідності засобів інституціоналізації дизайну бізнесу національному інституційному середовищу (формальним і неформальним інститутам, екологічним запитам суспільства тощо); ризик суверенізації при удосконаленні інституційного дизайну бізнесу. Доведено, що швидкі трансформації цифрового господарства на сучасному етапі розвитку потребують не тільки запровадження нових норм, але й відстеження їх відповідності

перспективним інноваційним напрямом розвитку і перманентного корегування, що може забезпечити трекінг інституційних перетворень – процес експертного супроводу трансформації інститутів бізнес середовища) як необхідної складової його сучасної форми.

Визначено напрями удосконалення інституційного дизайну бізнесу в Україні на основі виокремлення сценаріїв розвитку національного господарства в повоєнний період залежно від фактору геополітики; вбудовування інституцій мезорівня в цей процес; ідентифікації ризиків: імплементації удосконалень дизайну інститутів бізнесу в економічну політику; суверенізації ШІ; неповноти охоплення унормуванням складових цифрових технологій і неузгодженості між ними; запізнення удосконалення інститутів щодо нових цифрових технологій в умовах об'єктивно зростаючої їх різноманітності; невідповідності засобів інституціоналізації дизайну бізнесу національному інституційному середовищу.

Ключові слова: цифрове господарство, цифрові трансформації, інституційний дизайн бізнесу, бізнес ландшафт, інституційні рамки і тенденції змін бізнес середовища, світовий досвід регулювання бізнес середовища, трекінг, глокалізація, суверенізація, ризики інституційного дизайну бізнесу.